

УДК 376.2.018:93-031.42

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.112331

ВПРОВАДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТЬЮТОРІВ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРА АУТИЗМУ: МЕТОДИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

© К. О. Островська, І. П. Островський

У статті обґрунтована доцільність підготовки фахівців та уведення нової посади – тьютора з працевлаштування для забезпечення професійної зайнятості осіб з розладами спектра аутизму (РСА). Діагностика професійних компетентностей 30 підлітків з РСА проводилася за методикою «Профіль розвитку та поведінки для молоді та дорослих ААРЕР». Запропонована навчальна програма підготовки фахівців за спеціалізацією «професійна освіта»

Ключові слова: професійна освіта, компетентності, підлітки, розлади спектра аутизму, тьютор з працевлаштування

1. Вступ

На сьогодні в Україні існує дисбаланс між кількістю підготовлених фахівців та наявними вакансіями на ринку праці, між кваліфікаційними вимогами фірм та підприємств до випускників вузів, коледжів, професійно-технічних училищ та рівнем їх підготовки, який особливо гостро виявляється у незадоволенні потреби низки робітничих професій, у слабкій готовності випускників працювати на виробництві завдяки існуванню прірви між змістом навчання та вимогами виробництва. Успішне розв'язання цих проблем можливе на шляху до впровадження дуальної освіти в Україні.

Разом з тим катастрофічним є становище дорослих осіб з особливими потребами. Після закінчення навчання у спеціальній чи інклюзивній загально-освітній школі випускники не можуть знайти роботу через відсутність компетентних фахівців – тьюторів з працевлаштування, завданнями яких є:

– професійна та морально-психологічна підготовка осіб з особливими потребами до роботи на підприємстві;

– навчання працівників підприємства методам і прийомам співпраці з особами з особливими потребами.

Оволодіння такими компетенціями можливе через впровадження професійної освіти за спеціалізацією «спеціальна освіта».

2. Літературний огляд

На сьогодні працевлаштування осіб із розладами спектра аутизму на відкритому ринку праці є обмеженим не лише в Україні, а й у країнах Європейського Союзу. Певного успіху було досягнуто у розвинених країнах Європи (Німеччина, Данія, Польща, Італія) внаслідок реалізації пілотного проекту щодо працевлаштування та використання потенціалу аутичних осіб в ІТ-кампаніях [1]. Однак, кількість осіб з РСА, які отримали роботу в таких кампаніях, вимірюється декількома десятками. Тому важливим завданням і надалі залишається профорієнтація та професійна підготовка дітей з особливими потребами, зокрема дітей з розладами спектра аутизму у навчальних закладах [2]. За результатами роботи фокус-групи вимоги до професійної підготовки та адаптації практичного психолога до роботи у навчально-

му закладі передбачають освоєння психолого-педагогічних діагностичних методик, серед яких важливе місце посідають методики Leiter-3, SCQ, ADI-R для діагностики аутистичних дітей [3]. Психологічний компонент професійної освіти висвітлений у праці [4], де наголошується, що основною проблемою широкої зайнятості осіб з особливими потребами є відсутність їх мотивації до праці. Взагалі необхідно зауважити, що підготовка дітей з важкими порушеннями розвитку, зокрема з розладами спектра аутизму, до професійної зайнятості включає тривалий період їх соціалізації [5] та оволодіння певними соціальними компетенціями [6]. Однак, завдяки існуванню об'єктивних бар'єрів соціалізації [7] питання професійно-трудової підготовки осіб з РСА недостатньо вивчено у сучасній вітчизняній літературі. Питаннями розвитку професійної освіти осіб з особливими потребами в Україні займалися А. Шевцов [8], Ж. Вірна [9]. Однак, на жаль, науково-практичні розробки на сьогоднішній день є далекі від практичної реалізації. Основною проблемою є відсутність належного супроводу осіб з особливими потребами на робочому місці, в результаті чого спостерігається значна (понад 70 %) плінність кадрів. Вирішення проблеми можливе на шляху впровадження посади асистента з працевлаштування осіб з розладами спектра аутизму [10]. Тому основним завданням сьогодні є підготовка фахівців для працевлаштування осіб з особливими потребами.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – об'єднання зусиль вищої школи, професійно-технічного училища та підприємства для підготовки фахівців професійної освіти з працевлаштування осіб з особливими потребами, зокрема осіб з розладами спектра аутизму (РСА).

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

– діагностика професійних компетентностей підлітків з розладами спектра аутизму, оцінка можливості їх подальшого працевлаштування;

– вивчення зарубіжного досвіду інституту тьюторства осіб з особливими потребами;

– розробка навчальних програм підготовки тьюторів з урахуванням професійної орієнтації май-

бутніх фахівців на потреби місцевого ринку праці, проходження виробничої практики, виконання дипломних проектів на підприємстві; відкриття спеціалізації «Професійна освіта (спеціальна освіта) на факультеті педагогічної освіти ЛНУ ім. І. Франка.

4. Критерії оцінки професійних компетентностей осіб з РСА

Для підготовки підлітків з РСА до освоєння професії використовувалася методика ААРЕР (Профіль розвитку та поведінки для молоді та дорослих), яка є поширеним варіантом РЕР, і розрахована на осіб від підліткового віку [11]. Хоч більшість проблем у дітей із аутизмом залишаються і в старшому віці, однак можливості підлітків з аутизмом відрізняються від можливостей дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку із цим діагнозом. Завдання ААРЕР полягає в тому, щоб підготувати актуальні компетенції та потенціал розвитку аутистичної дитини в тому обсязі, який є найважливішим для її успішного самостійного проживання та налагодження суспільних взаємин та працевлаштування.

В рамках ААРЕР розроблений механізм, який розглядає компетенцію подолання життєвих труднощів у трьох сферах: шкала прямого спостереження, поведінка в побутовому середовищі, поведінка у школі або на роботі.

Оцінювання прямого спостереження проводиться терапевтом у клінічному відділенні. Проведення цієї частини тесту дуже схоже до більшості традиційних дій на шляху до розвитку когнітивних навичок та практичних умінь.

Шкала оцінки поведінки у побутовому середовищі та „професійна шкала” складається з повідомлень про поведінку дитини особою, яка вперше спостерігає за аутистичною дитиною у згаданих вище середовищах.

Оцінювання проводиться людиною, яка спілкується з батьками або з керівником групи, залежно від того, де проживає дитина. На основі інтерв'ю заповнюється професійна шкала. Результати трьох шкал оцінювання (спостереження, побутове середовище, робоче (шкільне) середовище) інтегруються, щоб спланувати відповідні педагогічно-реабілітаційні заходи для клієнта.

Кожна із шкал поділена на шість функціональних сфер, які визначають критерії ефективності особи під час виконання професійних обов'язків:

- професійні навички;
- самостійність;
- поведінка на роботі;
- функціональне спілкування;
- поведінка у спілкуванні між людьми;
- уміння організації дозвілля.

Ці сфери допомагають охопити та передбачити сильні та слабкі сторони підлітка на робочому місці. Для визначення критеріїв ефективності особи під час виконання професійних обов'язків на відкритому ринку праці слід порівняти показники підлітків з РСА за вище наведеними шкалами з показниками

здорових однолітків. Тоді за критерій ефективності та доцільності працевлаштування підлітків з РСА слід вважати не менше, ніж 50 % від показників здорових однолітків за усіма вище наведеними шкалами.

5. Результати дослідження та їх обговорення

5.1. Підготовка підлітків з РСА до освоєння професії

Застосування методики ААРЕР для 30 підлітків з розладами спектра аутизму віком від 15 до 18 років, які працювали у майстерні захищеного типу ГО «Родина Кольпінга» у м. Львові, дозволило отримати такі результати (рис. 1). На рис. 1 представлені професійні компетентності підлітків зі спектром аутистичних порушень у порівнянні зі здоровими однолітками за шкалами: професійні навички, самостійність, поведінка на робочому місці, поведінка у спілкуванні між людьми. З рис. 1 видно, що найнижчі показники спостерігаються за шкалою «поведінка у спілкуванні між людьми» – лише 40 % від показників здорових однолітків. Найвищі показники у підлітків з РСА виявлені за шкалою «поведінка на робочому місці» – майже 70 % від показників їх здорових однолітків. Тобто, підлітки з легким ступенем аутизму за рахунок їх звички до постійного повторення одноманітних рухів здатні ретельно виконувати професійні обов'язки, якщо ці рухи є виконанням певної трудової операції. В силу їх природної замкнутості підлітки з РСА демонструють досить високий відсоток самостійності 60 % від показників їх здорових однолітків. З іншого боку, природна замкнутість підлітків з РСА та їх аутистичні обмеження не дозволяють у достатній мірі оволодіти професійними навичками – лише 50 % від показників їх здорових однолітків.

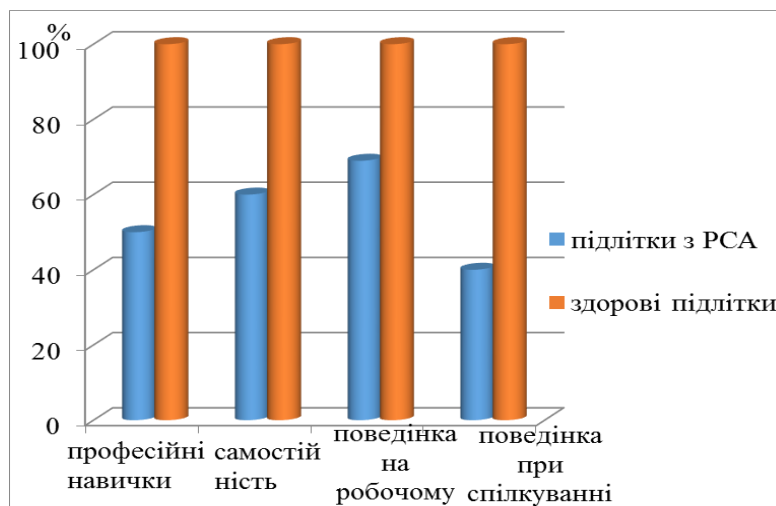

Рис. 1. Професійні компетентності підлітків зі спектром аутистичних порушень у порівнянні з показниками їх здорових однолітків

Необхідно також зазначити, що достатньо високі показники професійних компетентностей дітей з РСА (інтегрально понад 50 % від їх здорових однолітків, рис. 1) пов'язані з систематичною і кропіткою роботою персональних асистентів (тьюторів), які працювали впродовж півроку (1 год. 2 рази на тиждень) над засвоєнням певних трудових операцій підлітками у майстерні захищеного типу ГО «Родина

Кольпінга» у м. Львові. Отже, для широкого впровадження досвіду роботи захищеної майстерні щодо профорієнтації та професійної зайнятості осіб з РСА постає необхідність професійної підготовки таких тьюторів.

5.2. Підготовка фахівців зі спеціальності «Професійна освіта»

Підготовка фахівців зі спеціальності «Професійна освіта» денної форми навчання включає 4 роки (120 кредитів), в т. ч. спеціалізація складає 22 кредити.

По закінченні навчання випускники отримують кваліфікацію – педагог професійного навчання в галузі спеціальної освіти, фахівець зі спеціальної освіти. Якщо використовувати зарубіжну термінологію, то фактично йдеться про підготовку тьютора з працевлаштування осіб з особливими потребами.

Підготовка тьютора повинна бути спрямована на розвиток наступних психолого-педагогічних компетентностей, що характеризують особливості тьюторської діяльності в галузі організації навчального процесу та надання підтримки слухачам:

1) інформувати учнів про особливості організації навчального процесу та вимоги до підсумкової підготовки;

2) рекомендувати вибір індивідуальної траєкторії навчання у відповідності з початковим рівнем підготовки учнів, їх освітніми потребами та мотивацією;

3) визначати обсяг і зміст підтримки, яка надається, залежно від цілей підготовки і якості використовуваних навчально-методичних матеріалів, планувати етапи підтримки;

4) при організації занять стимулювати учнів більше відповідати, ніж питати;

5) брати участь у спільному обговоренні підходів до вирішення конкретних ситуацій, завдань і проблем;

6) стимулювати виникнення позитивних емоцій у тих, хто навчається, заохочувати, підтримувати інтерес до навчання;

7) спільно з учнями здійснювати цілеспрямований пошук навчальної інформації;

8) оцінювати досягнення учнів на всіх етапах навчання, створювати умови для здійснення самооцінки;

9) враховувати задоволеність учнів ходом і результатами навчального процесу;

10) сприяти взаємодії учнів між собою в процесі навчання.

Навчальна програма передбачає методичну, педагогічно-психологічну підготовку та підготовку у галузі сучасних інформаційних технологій:

1) методична – передбачає розвиток уміння добирати і розробляти навчально-методичні матеріали, оцінювати їх якість з точки зору сучасних норм, оформлювати їх у електронному вигляді;

2) психолого-педагогічна – включає розвиток вміння використовувати в навчальному процесі сучасні педагогічні технології, що відповідають цілям навчального курсу або освітньої програми в цілому, і стимулюють активність учнів; вміння надавати допомогу і підтримку слухачам, створювати мотивацію,

вирішувати конфлікти, розвивати співробітництво на основі знання психології міжособистісних відносин, психології великих і малих груп, вікової психології);

3) підготовка у галузі сучасних інформаційних технологій передбачає розвиток вміння застосовувати сучасні інформаційно-комп'ютерні та інформаційно- комунікаційні технології для одержання навчальних матеріалів та організації інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу.

Зміст навчальних блоків спеціалізації «Професійна освіта» представлений на рис. 2.

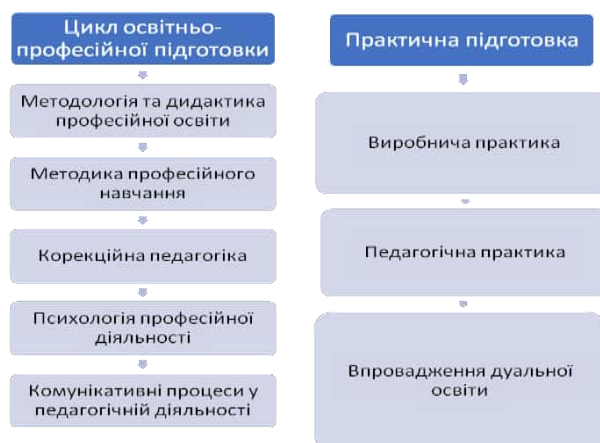

Рис. 2. Зміст навчальних блоків спеціалізації «Професійна освіта»

Професійна діяльність випускників охоплює такі напрями:

- викладання спеціальної освіти у вищих і професійно-технічних навчальних закладах, центрах післядипломної освіти;
- управління розвитком персоналу;
- організація навчання та підвищення кваліфікації працівників на основі інноваційних технологій;
- робота тьютором з працевлаштування осіб з особливими потребами;
- організація соціально - виховної роботи.

6. Висновки

На основі проведеного дослідження щодо підготовки фахівців професійної освіти з працевлаштування осіб з РСА в Україні можна зробити такі висновки:

1. Оцінка професійних компетентностей 30 підлітків з розладами спектра аутизму віком від 15 до 18 років, які працювали у майстерні захищеного типу ГО «Родина Кольпінга» у м. Львові показала, що у підлітків з РСА спостерігається високий рівень незалежності (60 % від показників їх здорових однолітків), задовільна поведінка на робочому місці (70 % від показників їх здорових однолітків), середній рівень професійної майстерності (50 % від показників їх здорових однолітків) та низький рівень соціальної взаємодії (40 % від показників їх здорових однолітків).

2. Досвід європейських країн вказує на те, що для працевлаштування осіб з особливими потребами, зокрема з РСА, постає нагальна необхідність уведення у класифікатор професій посади – тьютор з працевлаштування осіб з інвалідністю.

Для створення інституту тьюторства у країні необхідною є співпраця ВУЗів, працевдавців та громадських організацій інвалідів з службами зайнятості України.

3. На базі кафедри корекційної педагогіки та інклюзії факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка ство-

рені умови (підготовлені блоки фундаментальних та професійно орієнтованих дисциплін і створені експериментальні майданчики для підготовки фахівців спеціальної освіти в галузі професійної освіти.

Загалом необхідно констатувати, що поглиблення співпраці ВУЗів, коледжів і підприємств – це шлях до розвитку дуальної освіти в Україні.

Література

1. European Commission Results of four pilot projects on employment of persons with autism [Text]. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 p.
2. Безпалько, О. В. Профорієнтація молоді з інвалідністю [Текст]: метод. мат. / О. В. Безпалько, Н. О. Мирошніченко, Л. І. Остролуцька, О. М. Полозюк. – К.: ТОВ "Вольф", 2009. – 148 с.
3. Сухенко, Я. В. Особливості професійної підготовки та адаптації практичного психолога до роботи у навчальному закладі: результати фокус групи [Текст]: мат. міжнар. наук. пр. конф. / Я. В. Сухенко // Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху. Розквітання 7. – Одеса: Принт-мастер, 2014. – С. 14–17.
4. Hrabovska, S. Психологічний компонент професійної освіти [Текст] / S. Hrabovska, K. Ostrovska // Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne. – 2016. – Vol. 2, Issue 4. – P. 327–335.
5. Синьов, В. М. Особливості умов соціалізації дітей з аутистичними порушеннями [Текст]: зб. наук. пр. / В. М. Синьов, Д. І. Шульженко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2012. – № 21. – С. 251–256.
6. Ostrovska, K. O. Peculiarities of social competence in children with different autistic levels [Text] / K. O. Ostrovska // Journal of Education, Culture and Society. – 2013. – № 1. – P. 133–147.
7. Липка, Н. В. Психологічні бар'єри соціалізації підлітків з розладами спектра аутизму [Текст] / Н. В. Липка, К. О. Островська // Актуальні проблеми психології. Психологія творчості. – 2015. – Т. 12, № 21. – С. 194–202.
8. Шевцов, А. Г. Практичні питання працевлаштування та зайнятості осіб з інвалідністю [Текст]: пос. / А. Г. Шевцов, О. О. Волошинський, М. М. Хміль, О. П. Рісний; ред. А. Г. Шевцов. – Львів, 2009. – 140 с.
9. Вірна, Ж. П. Основи професійної орієнтації [Текст]: навч. пос. / Ж. П. Вірна. – Луцьк: Вежа, 2003. – 355 с.
10. Collingbourne, T. The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Right to Independent Living [Electronic resource] / T. Collingbourne. – 2009. – 9 p. – Available at: http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/11/ENIL_UNCRPD-and-the-Right-to-Independent-Living_2009.pdf
11. Mesibov, G. B. The Adolescent and Adult Psychoeducational Profile: Assessment of adolescents and adults with severe developmental handicaps [Text] / G. B. Mesibov, E. Schopler, W. Caison // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1989. – Vol. 19, Issue 1. – P. 33–40. doi: 10.1007/bf02212716

Дата надходження рукопису 16.08.2017

Островська Катерина Олексіївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра корекційної педагогіки та інклюзії, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
E-mail: katerynaostrova@gmail.com

Островський Ігор Петрович, доктор технічних наук, професор, кафедра корекційної педагогіки та інклюзії, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
E-mail: ihor.p.ostrovskyi@lpnu.ua